

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Борисов Є.М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Одеський державний екологічний університет*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ФЛОТУ ВІКІНГІВ У РАННЬОМУ СЕРЕДНЬОВІЧЧІ

Період трансформації Римської держави у Візантію призвів до певного зростання практичної значущості морської війни, насамперед у вимірі протистояння ромеїв з персами та арабами. На флоті проходили службу вільно народжені громадяни, які отримували за це земельні наділи, а під час війни персонал флоту нарощувався за рахунок рекрутів та найманців, зокрема варягів та русичів [3, р. 60; 5, р. 190].

Примітно, що саме у цей період Візантія уклала договори з руськими князями 911 р. 944 р. та 971 р., тексти яких були відображені у «Повісті временних літ» [1, с. 51–52]. Ці договори не згадували аспекти військової діяльності русів на морі, але при цьому містили згадку про військову службу окремих русів імператору, яка могла проходити й на ромейському флоті у періоди, куди він частково комплектувався за рахунок найманців. Також ці договори приписували русам не нападати та не знищувати кораблі ромеїв, що зазнали лиха, та були викинутими морем на беріг. Додамо, що власні письменні джерела Стародавньої Русі також не згадують про аспекти регламентації військових морських походів князів того періоду.

Втім, можна висловити гіпотезу що військово-морська справа Стародавньої Русі мала подібну регламентацію до аналогічних занять народів Стародавньої Скандинавії, через спільне у їх історії та культурі того періоду. Військове мистецтво вікінгів V–XII сторіч широко відображене у наявних джерелах, основними з яких є саги, воно зводилося до організації міжнародної морської торгівлі та

морських набігів відносно невеликими суднами – дракарами та кноррами [8]. Ці судна могли використовуватися як для комерційної, так й для військової діяльності, але при цьому через морське домінування вікінгів битви на морі носили характер сутичок різних кораблів чи загонів самих скандинавів. При цьому морська діяльність вікінгів була часто приватною ініціативою та часто носила характер скоріше піратства, ніж державної морської політики [4, р. 23].

Примітно що така військова діяльність не відрізнялася за змістом від бою на суходолі, вікінги не практикували засоби знищення суден та у бою їх метою було захоплення ворожого корабля, що мав істотну матеріальну, а також духовну та навіть сакральну цінність. Корабель вікінгів, як правило, був у їх спільній власності, із чітко виділеними долями, та при цьому капітан (кормчий, *stýrimaðr*) як правило мав значну або ключову долю власності судна. Але це не надавало капітану, як і його помічників (*forgáðamaðr*) повної влади над кораблем, адже ключові питання вирішувалися загальними зборами екіпажу, де капітан був «першим серед рівних» [4, р. 24].

Хоча такі саги, як «Сага про Ейрика Рудого», «Сага про Хервьор та Хейдреке», «Книга про заняття земель» та інші надають нам багатий фактичний матеріал щодо плавання та воєн вікінгів, водночас питання морських битв, керування судном та схвалення рішень ці джерела описують скупо [8]. Ці художні твори, у яких, прикладом, бойовий корабель йменувався як «вепр небес піщаної пустелі», не вказували про джерела правил морських походів. Очевидно, що ці правила морської війни вікінгів ґрунтувалися насамперед на їх усних звичаях та практиці [4, р. 25].

Втім, з саг випливає, що судном могла командувати й жінка-воїн, що до складу екіпажу включали як вільних осіб так й рабів. Останні не мали права голосу під час схвалення рішень, але часто надавали поради з предмету походу та управління судном. Примітно, що вікінги під час організації морських походів та схваленні ключових стратегічних та тактичних рішень віддавали значну увагу ворожінню, чаклунству, з певного часу змішаних ними з християнською релігією [8]. Хоча збірки саг були зібрані у письмовій формі вже у XII–XIV сторіччях, прикладом у Книзі Хаука Ерлендсона (*Hauksbók*), вони не вплинули на подальший розвиток європейських стратегій і тактики морської справи та відповідно

не стали складовою розвитку її спеціального нормативно-правового регламентування в наступному [4, р. 30].

Водночас тогочасні писані закони країн Скандинавії, такі як ісландські «Грага» (Gragi) [6] та «Йонсбок» (Jónsbók) [7] узагалі не приділяють спеціальної уваги питанням війни, зокрема морської, та регулюють лише окремі, суто комерційні аспекти морської торгівлі. Перший спеціальний норвезький закон з морських питань 1076 р., «Farmanna loth», також у тих фрагментах які наразі збереглися, регулював саме ключові аспекти морської торгівлі [3, р. 9].

Отже можна констатувати, що наразі немає джерел, які дозволяли б уточнити регламентацію діяльності морських сил руських князів того періоду. Водночас регулювання об'єктивно подібної військово-морської діяльності стародавніх скандинавів відбувалося насамперед у формі звичаїв та сталої практики, а не писаних законів, водночас широке коло писемних літературних джерел дозволяє визначити зміст такої діяльності вікінгів та основні форми її регулювання. Питання впливу зазначеного регулювання на наступний розвиток правового забезпечення діяльності військово-морських сил потребує на окремі наукові дослідження.

Список використаних джерел:

1. Повесть временных лет / подгот. текста Д.С. Лихачева; под ред. В.П. Адриановой-Перетц. Часть 1. Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1950. 407 с.
2. Frankot E. Of Laws of Ships and Shipmen'. Medieval Maritime Law and its Practice in Urban Northern Europe. Edinburgh: Edinb. University Press, 2012. 223 p.
3. Haldon J. Military Service, Military Lands, and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations. *Dumbarton Oaks Papers*. 1993. V. 47. P. 1-67.
4. Jakobsson S. Hauksbók and Construction of an Icelandic World View. *Saga-Book. Viking Society for Northern Research*. London: University College, 2007. Vol. 31. P. 22-38.
5. Jeffreys E. M., Pryor J. H. The Age of the Dromon: The Byzantine Navy ca 500-1204. Leiden: Brill Academic Publishers, 2006. 832 p.
6. Laws of Early Iceland: Gragas, the Codex Regius of Gragas, with Material from Other Manuscripts ; transl. by A. Dennis, P. Foote, R. Perkins. Winnipeg: University of Manitoba Press, 2006. 279 p.
7. Schulman J. K. The Laws of Later Iceland: Jónsbók. Saarbrücken: AQ-Verlag, 2010. 485 s.
8. Westphalen N. Viking Warfare, Ships and Medicine. *Original Research & Articles*. 2020. Vol. 28. № 4. URL: <https://jmvh.org/article/viking-warfare-ships-and-medicine/>